

תכלת

יהדות של השראה

הרב ד"ר עידו פכטר

שקיפות כבסיס לקדושה

אם היינו מבקשים לתת כותרת לפרשת פקודי, כנראה שהשם הטוב ביותר שהיינו יכולים לתת לה היה "דו"ח ביצועים". הפרשה רוטינית בפירוט הטכני שלה. היא פותחת בפירוט התרומות שהגיעו לעושי המלאכה, בוני המשכן – משקל הזהב, הכסף והנחושת שהם קיבלו. היא ממשיכה בפירוט מדויק של כל הדברים שהכינו מהם – החל מהמשכן עצמו, עבור בכלים שלו וכלה בבגדי הכהנים. משם הפרשה עוסקת בתיאור מדויק של הקמת המשכן; כיצד משה הקים את האוהל ומיקם את כל הכלים במקומם.

אין בפרשת פקודי לכאורה יותר מאשר דיווח יבש על ביצוע מושלם של פרוייקט בניית המשכן; מה שמעלה את השאלה בדבר הצורך בה. האם לא ניתן היה לסכם את כולה בפסוק אחד או שניים, בהם היה מצויין שמשה הקים את המשכן כפי שציווה אותו אלוהים? לשם מה מפורטות כמות חומרי הגלם ודרכי עשיית כל אחד מכלי המשכן?

כדרכם של סיפורי המקרא, אני מאמין שמאחורי רשימת הפרטים הרוטינית הזו מצוי סיפור. דו"ח הביצועים מבוסס על תפיסה ערכית מסויימת, המאפיינת את עבודת אלוהים ומנוגדת למעשה העגל ולדרכה של האלילות. לתפיסה זו משמעות רלוונטית גם בימינו, באשר היא עשויה לשמש אבן בוחן חשובה עבורנו להבחנה בין הישר והטוב ובין הפסול והטמא בחיינו.

*

המקומות המקודשים עשויים להיות מקור של צדקה, משפט ותקווה בחיינו, אך באותה מידה הם עלולים להיות גם המסוכנים ביותר עבורנו. הקן המפריד בין עבודת אלוהים לעבודת אלילים, בין הנשגב ובין החומרי, בין הצדקה ובין השחיתות, עשוי להיות לעתים דק ביותר וקשה להבחנה. כשאנו ניגשים אל הקדוש לנו אנו באים עם רגשות של התמסרות ונכונות לנתינה, עם מוכנות להקשבה ולכניעה לסמכות, וכאשר הדברים מנוהלים בצורה שאינה אחראית ואינה טהורה, הטוב שבנו עלול להיות מנוצל לרע, המשפט לעוולה והצדקה לניצול.

אחד הגורמים שמאפשרים את ניצול כוונותינו הטובות לעשיית רע הוא הסוד. הקודש והסוד כרוכים יחדיו. כדי שדבר יהיה מקודש עליו להיות נסתר וייחודי, טבול באינטימיות ונדירות. ברגע שהקודש נפרץ ונגלה לעין כל הוא מחולל. עיקרון זה נכון בכל תחום בחיינו – מן הקודש הדתי ועד המשפחה והזוגיות. כשחתך אומר לכלתו "הרי את מקודשת לי" הוא מגדיר את יחסיהם כבלעדיים וייחודיים וגדורים מעין כל. כאשר אנו מדברים על קדושת בית הכנסת אנו מתכוונים שאי אפשר לשהות בו בכל צורה ובכל דרך. וכשאנו מדברים על קדושת החיים, אנו מבטאים את אמונתנו בייחודו של כל אדם. הקדוש הוא בלעדי, איננו חשוף או פרוץ לכל. הוא יוצר מרחב סודי, שרק אנשים מסוימים בתנאים מסוימים יכולים לשהות בו.

על התובנה הזו התבסס הרמב"ם כאשר ביקש לספק טעמים להלכות טומאה וטהרה. כאיש רצינולי, המבסס את הכרותיו על המדע האמפירי, הרמב"ם הבין שהטומאה איננה אונטולוגית, קיומה איננו מהותני. הטומאה לשיטתו היא הגדרה משפטית, שמטרתה היא להרחיק את האדם ממקומות, אנשים ומצבים מסוימים, ובראשם המקדש. המקדש איננו יכול להיות מקום פרוץ לכל. כדי לשמור על קדושתו ולשמר את רגע היראה ממנו, יש להרחיק ממנו את רוב האנשים, וקביעת הטומאה היא הדרך לכך.

על פי חשבונו של הרמב"ם, דיני הטומאה גוזרים על רוב האנשים להיות טמאים רוב הזמן, וכך ההגעה למקדש תהיה מיוחדת ונדירה. תפעולו יהיה סודי ונסתר מעיני רוב ההמון, וכך יתייקר שמו של אלוהים השוכן בבית הזה (עוד ראו על כך במורה הנבוכים ג, מז).

*

אבל ככל שהסוד הוא חיוני לביסוס הקדושה כך הוא מסוכן. כי את הסוד וההסתרה יכולים לנצל אנשים לא ישרים לטובת האינטרסים שלהם. הסוד מעניק לבעלי הסוד שליטה וכוח. גנבים עלולים לשלוח את ידיהם בממון שאינו שלהם, מבלי שמישהו יתפוס אותם. חלקי לשון יכולים לשלוט על ההמון באמצעות טרוריקה מוצלחת, מבלי שמישהו יבחין שהם מהנדסים את תודעת ההמון לטובתם. באצטלה של סוד וקדושה, המושחתים יכולים לבצע את הטומאות הגדולות ביותר באין מפריע. המתכון להשראת הקדושה עשוי להיות המבשר הגדול של הטומאה. הסוד הוא חיוני ומסוכן גם יחד.

כיצד ניתן להישמר אפוא מסכנת ההשחתה? מה יבחין עבורנו בין הקדושה לטומאה?

תשובה לכך ניתן ללמוד מפרשת 'פקודי'. אמת, המשכן עתיד להיות מתופעל בידי קבוצה נבחרת של אנשים. הוא הולך להיות מכוסה מעיני רוב ההמון כדי לשמר את קדושתו. אבל את כינונו והקמתו, את ראשית קיומו, קובעת התורה שיש לעשות בצורה השקופה ביותר. אין אף גורם או פריט, לכל אורך פרשות המשכן, שעשייתו לא היתה גלויה לעיני המון העם. התרומות למשכן הגיעו מן הציבור. החכמים, עושי המלאכה, היו מתנדבים. ואת השקיפות שבתהליך הבנייה משלימה פרשת 'פקודי'.

פרשת 'פקודי' היא, כפי שכתבנו, דו"ח ביצועים. לכל מי שמנהל פרויקט בנייה בימינו, יישמע הדבר טריוויאלי ומתבקש, אבל כשמדובר במבנה קדוש, ובמיוחד בתקופה הקדומה, הדבר אינו מובן מאליו כלל ועיקר. באופן נדיר ביותר ביחס לעולם האילי, משה ואהרן, הכהנים ועושי המלאכה, נותנים דין וחשבון ציבורי על מעשיהם. הם משתפים את העם בכל פרטי הבניין, למן התרומות ועד הצבת הכלים. הכל גלוי ושקוף. אין דבר שהוסתר או נותר בסוד. לא ניתן שום מקום לחשד או להאשמה שמישהו פעל במשכן לשם טובתו האישית, נטל מתרומות המקדש או עשה את מה שלא צווה בו. השקת המשכן נעשית בשקיפות המקסימלית, עם חזרה והדגשה שכל דבר נעשה "כאשר ציווה ה' את משה". אף דבר אחד לא נותר לדמיון ולספקולציה. הכל דווח.

בכך מלמדת התורה - אין מקום לקדושה בלא שהציבור מעניק אותה. אין מקום לסוד ללא האמון שהעם נותן. לכן השקיפות והגילוי הם הבסיס הראשוני לכל מערכת

יחסים מקודשת. חתן וכלה יכריזו על קידושיהם בפני ציבור רחב. בית כנסת ינוהל על ידי עמותה רשומה ומסודרת, ומלאכת המשכן תדווח במלואה לתורמיו. רק כשהציבור הרחב יעניק את הסכמתו, תחול הקדושה ויתקיים הסוד.

*

מעניין לראות שהעיקרון הזה מופיע לא רק ביחס למשכן אלא גם ביחס לתורה. התורה היא האלמנט המקודש ביותר, וכמו כל דבר מקודש גם היא אפופה סוד. את התורה קיבל משה, בחיר הנביאים, לבדו, על הר סיני, ובהמשך לאורך ארבעים שנות הנדודים במדבר, באוהל מועד. אף אחד לא נכח עם משה בקבלתו את התורה. התורה היא תוצר של מערכת יחסים אינטימית בין משה ואלוהים.

ועם זאת, ראשיתה של התורה לא היתה במפגש סודי אלא בהתגלות קולקטיבית של אלוהים לכלל העם. כל עם ישראל עמד למרגלות הר סיני ושמע את אלוהים אומר לו את עשרת הדברות. משה לא התייחד אז משאר העם אלא היה שותף שווה לשמיעת דברי האלוהים. לדעת הרמב"ם, במעמד זה הוצב הבסיס לקדושת התורה העתידית (הלכות יסודי התורה ח, א):

"משה רבינו לא האמינו בו ישראל מפני האותות שעשה, שהאמין על פי האותות יש בליבו דופי שאפשר שיעשה האות בלט וכשוף... במה האמינו בו? במעמד הר סיני שענינו ראו ולא זר ואזנינו שמעו ולא אחר האש והקולות והלפידים והוא נגש אל הערפל והקול מדבר אליו, ואנו שומעים 'משה משה לך אמור להן כך וכך'..."

ומנין שמעמד הר סיני לבדו היא הראיה לנבואתו שהיא אמת שאין בו דופי? שנאמר 'הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם', מכלל שקודם דבר זה לא האמינו בו נאמנות שהיא עומדת לעולם אלא נאמנות שיש אחריה הרהור ומחשבה."

אלו דברים יסודיים ומעוררי השראה. בניגוד לעולם האילי, אמונת ישראל מתבסס על יושר ושקיפות. ניסים ואותות הם אלמנטים מציתי דמיון ומסעירי נפש, ועם זאת הם אינם יכולים להוות בסיס לתורת אמת. הסוד הוא שער למניפולציה, ועל כן אין הוא יכול להיות המניע לאמונה. היחס עם הנשגב, הקשר עם הקדוש, ייבנה על בסיס

ההכרה הרציונלית, הגלויה והמוכחת, ועל ערכי האמון האנושי. רק כשהדברים יהיו גלויים לעין כל, ניתן יהיה להיכנס אל מחוזות הנסתר.

*

בזכרנו כיצד משה עמד יחד עם העם בתחתית ההר, שומע יחד עם כל העם את קולו של אלוהים מן ההר, ניתן לשוב אל חיתומה של פרשת 'פקודי' ולהתפעל מהפסוקים החותמים את מלאכת המשכן ואת ספר שמות בכללו:

"ויכס הענן את אהל מועד וכבוד ה' מלא את המשכן. ולא יכול משה לבוא אל אהל מועד כי שכן עליו הענן וכבוד ה' מלא את המשכן."

אין ביטוי מובהק יותר לשקיפות המלאה של מלאכת המשכן. השראת השכינה ותחילת תפקודו לא נכרכה באף גורם אישי – לא בתורמים, לא בחכמים, לא בכוחנים ואפילו לא במשה. הקדושה נהגה בשווה עם כולם, כאשר היא מנעה אפילו את כניסתו של משה למבנה. נסו לדמיין את הרושם שחווייה זו הטביעה בקרב העם. אם אפילו משה לא יכול להיכנס, משמע שיש כאן משהו אמיתי. המשכן איננו שייך לאף אדם. הוא בבעלותו הבלעדית של אלוהים, השוכן בו לבדו.

במובן הזה, פרשת 'פקודי' משלימה את שלושת היסודות שהוטבעו בעם ישראל לאורך ספר שמות, וששימשו בסיס להנהגתו העתידית: ביציאת מצרים פגש כלל העם את אלוהים כמחולל ההיסטוריה; במעמד הר סיני פגש כלל העם את אלוהים כמחוקק התורה; ובמשכן פגש כלל העם את אלוהים כמשרה שכינתו במקום הקדוש לו. כך נבנה האמון בשלושת המוסדות המרכזיים שהנהיגו את העם לאורך התורה וההיסטוריה כולה: בנביאים, בחכמים ובכהנים. הכל נעשה על בסיס הסמכת העם וקבלתו.

*

קדושה וסוד, מסתורין ודמיון, עדיין קיימים בעולמנו ועדיין מושכים ליבותיהם של רבבות. זה קיים בעולם הדתי אך גם בעולמות נוספים – בפוליטיקה ובחברה. למעשה, בכל תחום בו נדרשת מנהיגות הדבר קיים. המנהיג יוצר סביבו הילה הכרוכה בכריזמה ובסוד, וכך מושך קהל ומאמינים. כאן עומד המקרא ומלמדנו: יש מקום למנהיגות כל עוד היא מבוססת על ביקורת ושקיפות. לא אותות ולא מופתים, לא קדושה ולא סוד, לא כריזמה וקסם אישי, הם שיחוללו את האמון בין המנהיג

למאמינו. ההסתמכות על המנהיגים תינתן רק לאחר הכרה רציונלית ומבוקרת בכישוריהם, תוך דרישה לשקיפות מלאה מצידם. רק לאחר שיוכיחו את עצמם, ניתן יהיה לסמוך עליהם.

כך, רשאי ואף צריך התלמיד להסתמך על רבו; אבל בחירת הרב היא באחריות התלמיד ותלויה בהכרעתו הרציונלית. ניתן ללכת אחרי מנהיגים פוליטיים; אך אלה נדרשים להתייצב בפני הציבור ולתת לו דין וחשבון מלא על מעשיהם ופעולותיהם (בהקשר זה, לא ייתכן שראש ממשלה לא יתראיין ויתייצב לשאלות של כתבים לאורך זמן רב). זהו הבסיס למנהיגות אמת ולתורת אמת. וזהו המגן הגדול מפני השחיתות והטומאה. כאשר בסיס היחסים יהיו טהור ואמיתי, הסוד, ההילה והקדושה, שייבנו על גביו, יהיו מוצדקים וישרים. אחרת, אין לנו שום ערובה לכך שמנהיגינו – הדתיים והפוליטיים – לא ישתמשו בנו לצרכיהם האישיים והקדוש יהפוך לטמא.

פרשת 'פקודי' היא הקריאה עבורנו – בקשו ממנהיגים דין וחשבון. הם מחויבים לכם. הם חייבים זאת לעצמם.